

Heemkundekring Stad en Lande van Tholen

*Secretariaat: Burg. Versluijsstraat 34, 4698 AS Oud-Vossemeer,
Tel. 0166-672872 (na 18.30 uur), e-mail: cpgdekonig@hetnet.nl*

NIEUWSBRIEF

Nummer 9, november 2004

Lezing bevrijding

Op 30 oktober was het 60 jaar geleden dat Tholen werd bevrijd van de Duitse bezetters. Een groot deel van de inwoners van het eiland maakte dat niet mee, omdat ze elders geëvacueerd waren. Wij willen aan deze gebeurtenis aandacht schenken op onze eerstvolgende bijeenkomst, **donderdag 11 november a.s.** Dan zal de heer Bram Smits, oud-wethouder uit Stavenisse vertellen over zijn herinneringen aan en belevenissen tijdens de oorlogsjaren. Hij hield daar destijds aantekeningen van bij. Het belooft een interessante avond te worden. Ook niet-leden zijn welkom. De bijeenkomst is, zoals gebruikelijk, in de koffiekamer van De Meestooft aan de Bierensstraat in Sint-Annaland. We beginnen om 19.30 uur.

Bij deze nieuwsbrief treft u enkele pagina's aan met herinneringen van inwoners aan het voor hen ingrijpendste moment van de Tweede Wereldoorlog: de gedwongen evacuatie uit hun vertrouwde woonplaats in 1944 omdat de Duitsers het eiland – uitgezonderd de plaats Tholen – onder water zetten om een mogelijk geallieerd offensief te bemoeilijken.

Inloopdag

Op **zaterdag 20 november** is er een inloopdag. Ook nu weer in de koffiekamer van De Meestooft, waar u welkom bent van 10 tot 12 uur en van half 2 tot 4 uur. Naast de gebruikelijke genealogische gegevens en de portretfoto's van dhr. Kousemaker zullen enkele leden – o.a. dhr. en mevr. Gunter-Knulst en dhr. C. Fase - aanwezig zijn met hun verzameling prentbriefkaarten van het eiland. Wie daarin geïnteresseerd is, moet zeker komen kijken. Maar ook voor andere zaken met betrekking tot de historie en gebruiken van ons eiland bent u op deze dag welkom. De koffie staat klaar.

Werkgroep genealogie

Deze komt bij elkaar op woensdag 1 december en woensdag 12 januari. Om acht uur in De Meestooft. Belangstellenden zijn welkom. Er wordt over veel meer gepraat dan alleen familiestambomen.

Schenkingen

De afgelopen tijd hebben we verschillende voor onze kring waardevolle spullen mogen ontvangen. De schenkers bedanken we daar hartelijk voor. Boeken, foto's e.d. over de historie van Tholen blijven welkom. Iedereen komt weleens wat tegen op zolder of in een kast.....

Te noemen zijn: van Arie de Viet een serie gemeentegidsen; van Sjaak Jasperse een foto van onderwijzer Kabbedijk; van Jo de Wilde een kaart op linnen van Zeeland en documentatie over landbouwtellingen; via Leen Hage notulenboeken van kolenvereniging Sint-Annaland; van Jopie Meerman een foto van de garage Eendrachtsweg (thans C1000); van heemkundekring Philippuslandt foto's van het 40-jarig jubileum van fanfare Accelerando.

Digitale nieuwsbrief

Een aantal leden heeft al kenbaar gemaakt, de nieuwsbrief voortaan digitaal te willen ontvangen. Wilt u dat ook wel, stuur dan een mailtje met daarin uw e-mailadres naar de secretaris. Het levert de vereniging een hoop gemak en een kostenbesparing op.

Foto-expositie inundatie

Een tentoonstelling van foto's over de inundatie van Tholen heeft flinke belangstelling getrokken. Op ons initiatief waren 82 foto's gedurende twee weken te zien in De Meestooft. De expositie was samengesteld door gemeentearchivaris Zuurdeeg. Ze stond eerder, met informatie over de vestingwerken van Tholen en Sint-Maartensdijk, tijdens de open monumentendag in de Gasthuiskapel in Tholen. Het was een mooie bijdrage aan het levend houden van de Thoolse geschiedenis.

De samenwerking met het gemeentearchief is prima. Gelukkig besloot de gemeenteraad onlangs dat Tholen een eigen gemeentearchief houdt. Wij hebben daar de afgelopen tijd, met anderen, flink voor gelobbyd.

In 't Zêeuws kan 't ok

De Zeeuwsche Vereniging voor Dialectonderzoek organiseert, op 20 november, ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan een symposium over de rijkdom van tweetaligheid. Acht bekende Nederlanders, die thuis zijn opgegroeid met het Zeeuwse dialect, houden in de streektaal een lezing over het eigen vakgebied. Doel is onder meer om te laten zien dat het spreken van dialect geen enkele handicap hoeft te zijn om maatschappelijk carrière te maken. Ook zijn er paneldiscussies, waarbij de gastsprekers een stelling poneren over het Zeeuws die met het publiek in de zaal besproken wordt. Schrijver/journalist Kees Slager uit Poortvliet leidt die paneldiscussie. De sprekers zijn weervrouw drs. Marjon de Hond (Tholen), voorzitter raad van commissarissen Unilever drs. Ella Vogelaar (Sint-Philipsland), beeldend kunstenaar Co van Driel, officier van justitie mr. A. Flikweert, componist/muziekdocent Daan Manneke, cineaste/schrijfster drs. Karina Meeuwse, lid van de raad van bestuur publieke omroep drs. Cees Vis en hoofddocent aan universiteit Wageningen dr.ir. René Wijffels. Voor een intermezzo zorgt historicus/schrijver dr. Jan Zwemer en de muziek is van de Zeeuws-Vlaamse groep Ambras.

Burgerlijke stand op internet

De geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten van de voormalige gemeenten op Tholen en Sint-Philipsland zijn al geruime tijd te raadplegen op internet. Namelijk via de website www.zeeuwsarchief.nl, waar u moet kiezen voor ISIS. Het gaat om de akten die volgens de archiefwet openbaar zijn: geboorten ouder dan 100 jaar, huwelijken ouder dan 75 jaar en overlijdens ouder dan 50 jaar. Ook de overige Zeeuwse gemeenten zijn hierop te vinden. Vanaf 30 oktober heeft ook het regionaal archief West-Brabant op deze manier informatie beschikbaar, via de website www.regionaalarchiefwestbrabant.nl. Onder deze instelling vallen de (voormalige) gemeenten Zevenbergen, Willemstad, Oudenbosch, Hoeven, Fijnaart, Klundert, Oud- en Nieuw-Gastel, Moerdijk, Hooge en Lage Zwaluwe, Etten-Leur, Zundert en Rijsbergen. Gegevens burgerlijke stand van Roosendaal, Wouw, Rucphen en Essen zijn te vinden via <http://isis.roosendaal.nl>.

Genealogische dagen

Mensen die aan familieonderzoek doen, kunnen in West-Brabant op zaterdag 19 maart volgend jaar op twee plaatsen terecht voor informatie. Zowel heemkundekring Halchterth te Halsteren als de werkgroep genealogie van de geschiedkundige kring te Bergen op Zoom organiseren dan namelijk een genealogische dag.

Vijf oorlogsjaren in kort bestek door Kees de Koning

Dat op 16 mei 1940 de Duitsers het eiland Tholen hadden bezet, werd voor de bevolking meteen merkbaar. De tijd werd namelijk gelijkgeschakeld met Duitsland, de klok moest 1 uur en 40 minuten vooruit om van Amsterdamse tijd op Midden-Europese tijd te komen. En dat is tot op de dag van vandaag niet teruggedraaid. Maar ook werd een avondklok ingesteld: na 10 uur mocht niemand meer buiten zijn. Over de door de Nederlandse troepen opgeblazen brug bij Tholen werd een noodbrug gelegd en vanaf augustus 1941 kon alle verkeer er weer gebruik van maken. Diezelfde maand stelden de bezetters de gemeenteraden buiten werking. Er werd een ophokplicht voor postduiven afgekondigd. Voor voedsel kwam er gaandeweg een distributiesysteem en er ontstond gebrek aan allerlei zaken. Radio's, koper, zink, lood en tin, het moest allemaal worden ingeleverd. Zo zijn begin 1944 totaal 1052 Thoolse radiotoestellen afgevoerd naar Breda. De kerkklokken werden uit de torens gehaald omdat het metaal bruikbaar was voor de wapenindustrie. Vanaf mei 1943 werden mannen tussen 18 en 35 jaar opgeroepen voor de Arbeitseinsatz, waarop een aantal van hen onderdook. De Duitsers bouwden vijf weerstandsnesten op het eiland, waarvan drie in het uiterste noordwesten van de Stavenissepolder. Veel soldaten verbleven er niet op Tholen, begin 1944 waren dat er een honderdtal in de omgeving van Stavenisse.

Op 15 februari 1944 kregen de Thoolse burgemeesters te horen dat alle inwoners dienden te vertrekken, vier dagen later volgde de mededeling dat Tholen-stad niet ontruimd hoefde te worden. De rest van het eiland zou onder water worden gezet, op 20 februari stonden er al sluizen open om dat te bewerkstelligen. Dagenlang trokken mensen over de brug het eiland uit, op weg naar een bestemming in West-Brabant of elders in het land. De mannen moesten eerst nog helpen om landbouwvoorraden zeker te stellen. Boeren op hoger gelegen plaatsen in de polders mochten blijven zitten, terwijl in ieder dorp een dertigtal mensen achterbleef (kantonniers van de waterschappen, ambachtslieden) om te helpen bij het inunderen. De Duitse maatregel gooide roet in het eten bij het verzet. Want die werd afgekondigd juist op de dag dat een knokploeg in Tholen een overval zou plegen op het gemeentehuis en het distributiekantoor. De nagemaakte sleutel en de plattegrond lagen klaar, maar door de strenge Duitse bewaking bij de brug moest de knokploeg onverrichter zake terug naar huis. Vanaf de tweede helft van oktober keerden evacués terug naar het eiland, maar sommigen bleven nog tot lang na de vijfde mei 1945 weg. Anderen zagen hun geboortegrond nooit terug omdat ze elders slachtoffer werden van de strijd. Het Thoolse verzet kon niet voorkomen dat de Duitsers de brug opbliezen in de nacht van 29 op 30 oktober. Met de Canadezen in Bergen op Zoom was op dat moment nog geen contact tot stand gekomen en Halsteren was nog in handen van de vijand. Uit vrees voor represailles onder de 4000 inwoners van het stadje wilde het verzet de springladingen onder de brug niet saboteren. In de ochtend van de 30^e oktober verschenen geallieerde militaire voertuigen aan de oever van de Eendracht en drie Canadese soldaten (waarschijnlijk van de 4th Canadian Armoured Division) werden in een bootje overgevoerd en als bevrijders ingehaald. Het gevaar was echter allerminst geweken, want diezelfde week kwamen bij het veer te Oud-Vossemeer twee verzetsmensen en een burger om bij beschietingen. Raids vanaf Schouwen-Duiveland eisten in het voorjaar van 1945 levens bij een bunkeroverval in Stavenisse en aan de zeedijk bij Sint-Annaland. En in Poortvliet vielen nog vier slachtoffers toen een V-1 op een huis terecht kwam.

Bronnen:

J.P.B. Zuurdeeg, Tholen en Sint-Philipsland tijdens de Tweede Wereldoorlog.

G. Heijboer, Slechts een plicht; geschiedenis van de O.D. op het eiland Tholen.

E.D. van de Velde, De Evacuatie en Inundatie van het Eiland Tholen in het oorlogsjaar 1944.

Dr. J. Buitkamp, Verzet in West-Brabant en Zeeland deel 4.

Betsy van der Klooster-Heijboer uit Sint-Annaland vertrouwde haar herinneringen aan de evacuatie van 1944/1945 toe aan het papier. Haar verhaal, ze was toen een meisje van negen, volgt hieronder.

Evacuatie. Wel een erg moeilijk woord voor een kind van bijna 9 jaar. Alles zou onder water gezet worden en ieder moest maar zien elders een plaatsje te krijgen. Mijn ouders hadden een boerderijtje, waardoor het moeilijker was om onderdak te vinden. Op een dag is mijn vader er op uitgegaan op de fiets. Brabant is niet ver, en van daaruit is de Thoolse brug te zien, wat mijn vader per se wilde. Zo kwamen we in Lepelstraat terecht. Bij boer Van Treijen was plaats voor de twee paarden en de koeien. Ons gezin, mijn vader, moeder, twee broers en ik, kwam bij de familie De Kock in huis. We hadden een klein voorkamertje en boven een kleine slaapkamer. We waren bij de laatsten van het dorp die verhuisden en zagen écht het water al op de straat komen.

8 mei is toen mijn zusje geboren. Dat is voor mijn ouders toch wel een erg moeilijke tijd geweest. Voor mij was het eigenlijk een groot avontuur, en ik was het er ook zo gewend. Ik ben direct naar school gegaan, een meisjesschool bij de nonnetjes. Ik kan nu nog steeds een weesgegroetje opzeggen. Mijn jongere broertje had in het begin erge heimwee, tot mijn vader hem meenam op de fiets en hem al dat water liet zien. Toen was hij genezen.

Eerst gingen we nog in Tholen naar de kerk, later in Halsteren. Eerst in een zaaltje, daar zakte de dominee door de preekstoel. Later in de oude Roomse kerk. Toen waren de mensen erg kerks. Ik had daar twee leuke vriendinnen en kon al snel praten als een echte Brabander.

Wat zal ik nog meer vertellen...? Van mijn vader die midden op straat een kus kreeg van een vrouw die op 't dorp nooit gedag zei? Van de vele vlooiën en zweren? Van de pastoor die kwam vragen of de familie De Kock wel goed voor ons was? Van de gevechten in november en van mijn vader, die met de paarden ontsnapte toen die door de Duitsers gevorderd zouden worden? Er was overal gebrek aan, maar we hebben nooit honger geleden.

Begin november waren we bevrijd, maar door de V-1 was het nog erg gevaarlijk. Wat was mijn moeder blij toen ze na de bevrijding twee legerdekens kon kopen: een donkergrijze voor een pak voor mijn broer en een lichtgrijze voor een manteltje voor mij. Met een grote, blauwe knop. Wat was ik daar trots op!

Ruim een jaar zijn we in Brabant geweest. De mensen daar zijn erg goed voor ons geweest. Vooral Lauw en Mie de Kock en de familie Van Treijen.

Lauw de Kock schreef in mijn poëziealbum dit gedichtje:

*Betsie Heijboer, een klein meisje
Kwam van St-Annaland
Bij ons geëvacueerd
In Brabants mulle zand*

*Met haar vader en haar moeder
En haar kleine broertjes, alle twee
Weldra kreeg ze een klein zusje
En dat stemde Bets tevree*

*Als de vrede is gekomen
En de vijand uit ons dierbaar Nederland
Dan trekt Bets met haar familie
Vrolijk naar St-Annaland*

*Leef daar als een braaf meisje
Met veel liefde en plezier
Ben je later groot geworden
Denk dan dikwijls nog aan hier.*

Wijlen J.J. Gelok, kachel- en hoefsmid te Oud-Vossemeer, was een van de weinigen die tijdens de inundatie in het dorp mocht blijven. Veertig jaar na de bevrijding noteerde hij zijn verhaal – over het stiekem namaken van vernielde onderdelen voor het stoomgemaal in de Hikkepolder.

1944, een rampjaar voor mijn bedrijf. Na de beslissing dat we er toch nog uit moesten, kreeg ik de gedwongen opdracht om de staalconstructie voor de sluisen te maken. Ik had toen drie man personeel in mijn dienst. Eén daarvan gaf er de voorkeur aan te evacueren, voor twee mensen was ik toen verantwoordelijk, lonen etc. en de vrees voor arbeidsinzet.

Het geheel ging onder toezicht van waterschap en prov. waterstaat en onder controle van de Duitse wachtposten, die voortdurend op je huid zaten. Voor mij waren er onder deze omstandigheden alleen maar onkosten. Evacuatiegeld werd er niet verstrekt en ook het waterschap gaf geen steun (het bleek mij later dat de overige leden van ons groepje wél uitbetaald werden!). Het was voor mij vanaf het begin een strop! Dat jaar sloot ik af met een inkomen van 350 gulden (158,82 euro).

We hebben met veel ‘haast U langzaam’ de boel voor elkaar gekregen en waren op het inundatiegebied het laatst [van het eiland] klaar. Omdat we gedwongen werden tot het te vroeg in gebruik stellen van het schot in de Hikkepolder, werd de hele boel van de sluiskop afgerukt. Volgens de Duitsers was dit sabotage en er werden pioniers bijgehaald. Eén van deze soldaten heeft het voor ons goedgepraat, de aanwezige officier was niet zo’n beste. Er waren door de Duitsers machinedelen (lagerkappen en bronslagers) vernietigd, zodat bemaling na de bevrijding niet mogelijk zou zijn (Sept.). Dijkbaas Moerland vroeg of ik er kans toe zag die delen te maken. Het was mij mogelijk, doch mijn draaibank was in Tholen opgeborgen. Met een flinke smoes is het gelukt de machine naar Oud-Vossemeer te brengen in mijn pakhuis Onder de Molen. Het probleem was om de juiste maten te nemen aan de stoommachine, onder het wakend oog van de bewakingsgroep die in de dienstwoning huisde. Het is gelukt. Lagerbrons en passend staal had ik in voorraad, dus aan ‘t werk. Tijdens het draaiwerk kwam een Duitse patrouille binnen en ze vroegen wat het moest worden. Ik vertelde dat het een oliepers zou worden en hun onmiddellijke vraag was of ze dan ook wat bakolie konden kopen. Volle instemming. De bevrijding eind Oktober was er en enkele dagen daarna was de zaak pasgemaakt. De machine kon dus onder stoom.

We waren het laatst klaar [met het inunderen] en het eerst om de droogmaling van de polders te beginnen.

N.B. In zijn verslag over de inundatieperiode vermeldt waterbouwkundig ambtenaar M. Moerland van het waterschap Oud-Vossemeer het incident met het schot in de Hikkepolder: ‘Tijdens den bouw van de schuiven op de Hiksche sluis werd het water echter toch ingebracht in de polders. Toen op 22 Maart een der schuiven stuk ging moest de duiker bij „De Weele” afgesloten worden; door de sterke stroming ging dit niet gemakkelijk. Opeens ontstond een scheur in het dijkslichaam en ging de kop van de sluis aan het zakken, nog juist op tijd konden de aanwezige werkmenschen alsmede de dijkgraaf zich bergen en verdwijnt de gehele kop in de diepte. Door de sterke stroming was een groot gat gespoeld voor den duiker aan de zijde van de Kerkepolder en kon de fundering het niet houden.’

Ook andere feiten uit Geloks verhaal noemt hij: ‘Op 18 Mei zijn door de Duitse Weermacht van de machine op het stoomgemaal onderdelen afgehaald en meegenomen.’ En: ‘In de maand Augustus zijn ook de onderdelen voor het stoomgemaal gemaakt, door de smid J. Gelok, welke daarvoor zijn draaibank opgesteld had in zijn werkplaats Onder de Molen, en materiaal hiervoor uit zijn werkvoorraad beschikbaar stelde. Een en ander is in alle stilte geschied onder de strikste geheimhouding, naderhand bleek dat aan het maken der onderdelen zeer goed gedaan was, daar na de bevrijding de toevoer van elektrische stroom verbroken was, en het gemaal niet spoedig gereed zou zijn geweest.’ En: ‘27 November. De gemaakte onderdelen voor het stoomgemaal waren weer op de machine gemonteerd, en de machine stond klaar om wanneer er kolen aangevoerd waren dit inundatiewater weg te malen. Op 2 December kwam een Engels officier voor een bespreking voor het verkrijgen van kolen en olie voor het gemaal. Ook was op deze datum [26 December] de eerste toewijzing ontvangen voor kolen voor het gemaal.’

Ook oud-gemeenteambtenaar Jo Leune uit Sint-Annaland, die opgroeide in Stavenisse, vertelt een en ander over de oorlogsjaren.

Eind 1943 werd ons huis in de Stavenisseweg gevorderd door Armeense soldaten. Ook andere woningen in die straat. Eén dag was er gelegenheid de woning leeg te halen. De straat werd spergebied en om bij onze schuur te komen, om het varken en de kippen te voeren, hadden wij een pasje. Ik weet nog dat de Armenen toen leerden fietsen. Na de bevrijding moest de woning ontsmet worden vanwege ongedierte.

Begin 1944 kwam het bericht dat het eiland Tholen onder water zou worden gezet en dat we moesten evacueren. Op 24 februari 1944 vertrokken we naar Halsteren. We trokken in bij een leraar van de Rijks-HBS, tegenover het klooster aan de Halsterseweg. We beleefden daar bange tijden, o.a. razzia's, beschietingen enz.

Eten hadden we voldoende en ik ging naar school, de neutrale school aan de Coehoornstraat. Op weg naar en van school was er dikwijls luchtalarm. We moesten dan ergens naar binnen tot het sein 'veilig' kwam.

Eind oktober werd het toch warm onder onze voeten. Er werd flink gevochten in de bossen van Cuypers ten zuiden van Bergen op Zoom. De bevrijders rukten op en het geschut hoorde je dag en nacht. Het eten werd ook minder. Op brood smeerden we appelmoes (zelf gemaakt van valappels). Dit smaakte goed, maar het vulde de magen niet.

Toen het in de Halsterseweg te gevaarlijk werd, zijn we naar het stadje Tholen gevlucht. Met een boerenwagen met één paard ervoor, met onze schamele bezittingen erop, vertrokken wij. Deze wagen vervoerde ook het huisraad van dokter Van Es, huisarts in Sint-Annaland. We konden terecht in hotel Hof van Holland aan de Kaaij. We leefden gewoon met de familie mee. De nachten waren beangstigend vanwege de overvliegende V-1's. Stopte het geluid van de bom, dan viel die neer, en waar?

De eerste nacht dat we in Tholen waren, van 29 op 30 oktober 1944, was er alarm en moesten we in de kelder. De Duitsers bliezen toen de Thoolse brug op, die daarna in stukken in de Eendracht lag. Op 30 oktober 1944 werden we bevrijd. Ik herinner me nog de binnenkomst van de geallieerden via de Eendrachtsweg. Wat waren we blij! Toen het eiland droog was, vertrokken we in januari 1945 weer naar Stavenisse.

N.B. Veel Armenen dienden sinds de bezetting van hun land (onderdeel van de Sovjet-Unie, maar velen waren anti-Russisch) in het Duitse leger. Ze vormden het Armenier Infanterie-Bataillon 812. Maar heel wat van hen voelden zich ook in het Duitse leger niet thuis en deserteerden soms. Zo schrijft G. Heijboer in zijn boek 'Slechts een plicht' dat vijf gedeserteerde en ondergedoken Armenen al een aantal weken in de buurt van Stavenisse vertoefden. Ze werden op 31 oktober, dus daags na de bevrijding, naar Tholen gebracht. Heijboer verhaalt dat de goedgebouwde mannen dachten, zich bij het Thoolse verzet te kunnen aansluiten. Ze zijn echter ontwapend en overgedragen aan de Canadezen. In Sint-Philipsland is een groep van 29 krijgsgevangenen Armenen en Duitsers enkele weken vastgehouden door het verzet en vervolgens via Sint-Annaland aan de geallieerden overgedragen. Dit staat te lezen in deel 4 van 'Verzet in West-Brabant en Zeeland'.

Het 'Mededeelingenblad voor het Eiland Tholen', met verzetsman G. Heijboer uit Sint-Annaland als redacteur, beschreef de bevrijding in het eerste nummer van 17 november 1944 als volgt: '30 October 1944 – 11 uur. 3 Canadeezen aan de overkant.... Bootje werd uitgezet en een aantal personen, waarin o.a. Burgemeester H.H. Schuller, Districts Commandant der N.B.S. [Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten] halen onze bevrijders in, die begeleid werden door M. Krijger lid der N.B.S. en Zaterdag uitgezonden met een bepaalde opdracht. Enorme vreugde.... Geallieerden op Thooolsche bodem. Onmogelijk was het bijna de 3 Canadeezen die meerdere malen op „de plaat werden vastgelegd” naar hun bestemming te brengen. 4 jaar, 5 maanden, 14 dagen was het geleden dat de eerste Moffen ons eiland betraden. Al die tijd Moffenverdrukking – nu 30-10-'44 geallieerde bevrijding. Gode zij dank. Welcome Canadians!'